

## Otthon a nyelvben.

### Húszéves az Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége

Huszonkét évvel ezelőtt a szabadság élménye volt a legfontosabb, a nyelvhasználat szabadságának, a magyar nyelv nyilvános megjelenésének az élménye. El is kápráztatott bennünket a kezdeti hősi időszak, amikor a román televízióban is szólni lehetett magyarul, közéleti személyiségeink, politikusaink is magyarul beszélhettek, sőt román honfitársaink közül is nagyon sokan vették elő rejtett magyar tudásukat, hogy aztán a későbbiekben és manapság is újra elrejtse. Velünk együtt a magyar nyelv is kikerült a diktatúra börtönéből, a nyilvánosság fényében tündökölhett, természetes kapocs lehetett újra a magyarul beszélők teljes közösségével. Megszűnt a hatalom és a félelem skizofrén kettős beszéde, újra hitelesebbek lettek a szavaink, tisztábbak a mondataink. Gerincünkkel a beszédünk is kiegyenesedhetett.

Amikor tudni lehetett, hogy nincs már akadálya az intézményesülésnek, háromszéki barátaink tették meg ezt a döntő lépést: húsz évvel ezelőtt hivatalosan is bejegyeztették az Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetségét. Azért ők, és azért itt, mert a nyelvterületnek ebben a keleti zugában már 1990 előtt is több bátorsággal gondoskodtak tanítványaik anyanyelvi műveléséről. Tulit Ilona magyar szakos tanfelügyelő elnöke is lett az AESZ-nek, aztán Zsigmond Győző. A megye szaktanárai közül nagyon sokan játszottak kulcsszerepet a Szövetségben: Erdély Judit, Török Katalin és Péter Sándor, aztán Gazda József, Kőrösi Csoma emlékének ápolója, valamint Ördög-Gyárfás Lajos, aki mérnöki pontossággal és felelősséggel vette kezébe a Szövetség ügyeinek intézését.

Háromszéken a történelmi példa is több volt, mint máshol, a már-már héroszi példák: Apáczai Csere János, Mikes Kelemen, Bod Péter, Baróti Szabó Dávid, Kőrösi Csoma Sándor, akik emlékeikben kézzelfoghatóan helyiek, hűségükben és munkájukban egyetemesek, egyetemesen magyarok. A névválasztásban is gondolni lehetett volna az erdélyi hagyományra, az említett nevekre vagy az *Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságra*. Annak kifejezése viszont szintén fontos volt, hogy az intézményesülő erdélyi anyanyelvi mozgalom csatlakozni kíván az anyaországihoz. Ezért a magyarországi Anyanyelvpolók Szövetsége neve egészült ki az *erdélyi* jelzővel. Így ebben a névben a természetes egység és a természetes különbözőség egyaránt kifejeződik.

Azt látni lehetett már a 90-es évek elején, hogy a kisebbségpolitikának alapvető célkitűzése lesz az anyanyelvűség, a nyelvhasználati jogok kiterjesztése és védelme. Azt sem volt nehéz észrevenni, hogy az anyanyelvűségért folytatott harc mellett kisebb figyelemben fog részesülni maga az anyanyelv. Pedig már akkor sem volt közömbös, milyen lesz az a nyelv, amelyet és amelyen tanítani fognak iskoláinkban, amely mintává válik a kiterjedő médiában, amely egyre nagyobb teret kap a nyilvánosságban, és egyre inkább feltűnik majd a közigazgatásban, a hivatalokban, amelynek dominánsnak kell maradnia a magyar–román kétnyelvűségben. E feladatok fölismerésének a jegyében fokozatosan alakult ki a Szövetség

munkájának három alapvető területe: (1) maga a mozgalom; (2) a magyar nyelv és irodalom iskolai és iskolán kívüli oktatása; (3) a mindezt megalapozó szakmai munka: közösségeink nyelvi helyzetének és nyelvhasználatának tudományos igényű vizsgálata.

**I. Előbb magáról a mozgalomról:** a Szövetség vezető testületében már kezdettől képviseltette magát minden erdélyi régió, rendezvényeinkről pedig úgy döntöttünk, hogy folyamatosan változtatjuk a színhelyeket. Úgy gondoltuk, a mozgalom lényege éppen a mozgás, a jelenlét Erdély magyar közösségeiben. Magam ezt a tavaszi határjáráshoz hasonlítottam, ahhoz a mágikus rítushoz, amelynek szerepe szerint óvnia kell a közösséget, a falut, a település határát az ártó szellemektől, a mi esetünkben a nyelvhatárt, a veszélyeztetett peremrégiókat. Fő rendezvényünkkel, a *Magyar Nyelv Napjai* ünnepével, az ehhez kapcsolódó szakmai konferenciával, a Nyelvörzés Díjának átadásával, a Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi vetélkedővel, a mesemondó versennyel így jártuk végig két évtized alatt nyelvi régióink foszló peremét és megtartó központjait: Nagybányát, Szatmárt, Nagyváradot, Aradot, Temesvárt, Dévát, Brassót, Csíkszeredát, de Udvarhelyt, Gyergyószentmiklóst, Nagyenyedet, Marosvásárhelyt és Zilahot is. És a magyar nyelvhatár tágabb körében, a Kárpát-medencei mozgalom résztvevőiként rendszeresen jelen voltunk Sátoraljaújhelyen, Széphalomban, Kassán, Győrben, Gyulán és Adán is.

A történelem kedvező fordulatával a 90-es évek elején, kölcsönös lehetett a felismerés, hogy a határnak túlsó oldala is van, született is mindjárt egy új nyelvi fordulat, a *határon innen és túl*, amely lassan sztereotípiává vált, az idő távlatában pedig mintha a népmesei fordulatok körébe kerülne. A magyarok felfedezték egymást. Felfedezték egymást. Ennek a felfedezésnek is voltak szintjei és fokozatai. A magyarországiak közül sokan akkor szereztek tudomást arról, hogy a határon túl is van egy magyar világ, vannak olyan „románok”, „szlovákok” stb., akik – hogy, hogy nem – tudnak magyarul. Azt is tapasztalhatták, hogy az ő magyar nyelvük jól érthető, de kissé más, hogy ők kétnyelvűek, hogy számukra fontos a magyar nyelv (ettől magyarok), hogy veszélyeztetettek magyar nyelvűségükben, de hogy ők meg akarják tartani nyelvüket. Aki pedig a határ innenső oldaláról jutott el Magyarországra, ott azt tapasztalhatta, hogy valóban van egy ország, ahol mindenki magyarul beszél, de az ottaniak ennek jószerevével nincsenek is tudatában, emiatt számukra nem is fontos, hogy magyarul beszélnek. A különböző régiók és az anyaország beszélői előbb némi meglepődéssel felfedezték egymást, rácsodálkoztak egymásra, élcelődtek egymással, lassan tudomásul vették, majd elfogadták egymást.

Valóban elfogadták? Mi úgy gondoljuk, és ebben az anyanyelvi mozgalomnak is szerepe volt, hogy a versenyeinken szereplő, anyanyelvi táborainkat látogató, iskolai cserelátogatáson résztvevő fiatalok jártak elől ebben az elfogadásban és elfogadtatásban. És talán nem túlozzuk el saját tevékenységünk jelentőségét, amikor azt mondjuk, hogy az AESZ fontos szereplője, kulcsszereplője volt a kapcsolatok építésének, az anyanyelvi mozgalom hálózatszerű kiterjesztésének. Már jó ideje annak, hogy kitaposott útvonalak vezetnek Kézdivásárhelyről nemcsak Szentgyörgyre és Kolozsvárra, hanem Gyulára, Budapestre, Győrbe és Sátoraljaújhelyre is. És ez az út mindkét irányban járhatóan bizonyult.

Már a kezdeti időszakban is tisztában voltunk azzal, hogy nem nekünk kell közvetlenül hatással lennünk az erdélyi magyarok nyelvhasználatára, a nyelvi tudatosságot és felelősséget sem leszünk képesek csak magunk terjeszteni: ehhez meg kellett nyernünk azokat, akiknek szakmája a beszéd és az írás, befolyásolói, mintaadói a nyelvi közösségnek. A pedagógusokon kívül ilyen szerepük van a papoknak, a színészeknek, a rádiók és a televíziók munkatársainak. Ők mind professzionális használói a nyelvnek, tőlük – akik akkor is mintaadók, ha ennek éppen nincsenek tudatában – számon lehet kérni a mintaszerű nyelvhasználatot. Ezt tudatosítani kell bennük, és fel is kell készíteni erre őket. A 90-es években ilyen témájú szakmai konferenciákat és tanfolyamokat, beszédtechnikai képzést szerveztünk az éppen akkor szerveződő, induló rádió és televízió szerkesztőségek munkatársainak. A 2. évtizedben mintha lankadt volna az erdélyi professzionális beszélők képzés iránti igénye, mintha túlságosan is tökéletesnek éreznék magukat, a nyomtatás és a könyvkiadás új technikai lehetőségeivel pedig a felületesség, a gondozatlanság és a gondatlanság terjed az írásbeliségben. Pedig erre nem terjed ki a regionalitás mentsége, ez már a restellnivaló provincialitás megnyilvánulása.

**II.** Magának a mozgalomnak is **az iskola** volt a fő színtere, fő szereplői pedig a fiatalok. De közvetlenül érdekelt bennünket az is, hogyan folyik az iskolákban a magyar nyelv és irodalom oktatása, megvan-e a kellő tudatosság és felelősség abban, hogy milyen ennek az oktatásnak a nyelvi igényessége és tartalmi színvonala, eredményessége. Egyáltalán: milyen magyar nyelven és milyen magyar nyelvet oktatnak iskoláinkban? Az AESZ felelősnek érezte mindebben magát, a magyar szakos tanárok pedig ki is nyilvánították, hogy szakmai szervezetüket látják benne. Az AESZ partner volt a tantervek készítésében; amíg lehetősége volt rá, a tankönyvek lektorálásában, ellenőrzésében; szakmai konferenciákat szervezett (több alkalommal is pl. a helyesírás tanításáról), vállalta az együttműködést az Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségével a tanárok továbbképzésében (a Bolyai Akadémián vagy a Teleki Oktatási Központban).

Igaz ugyan, és ez jelentős eredmény volt, hogy az anyanyelvi versenyeket „hivatalosként” ismerte el a minisztérium, a Szövetség normatív támogatását is elértük a Communitas Alapítványnál, mindezek az együttműködések és partneri kapcsolatok mégsem bizonyultak kellően eredményesnek, hatékonyak. Véleményünk szerint ennek alapvető oka az, hogy nem érvényesül kellő igényesség sem a pedagógusok kiválasztásában, sem a felkészítésükben. A másik, amire mindenképpen hivatkoznunk kell, a tankönyvek nyelvi igénytelensége, amelyre nekünk már jó néhány éve nincs befolyásunk, csak a sajtóban tehetjük szóvá, nem sok eredménnyel. Az ezzel kapcsolatos tapasztalatainknak és elemzéseinknek összegzése *A romániai magyar közoktatás, különös tekintettel az oktatási nyelv(ek)re* című tanulmányunk (Fóris-Ferenczi Rita és Péntek János írta, megjelent a *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép* című kötetben, szerk. Bartha Csilla–Nádor Orsolya–Péntek János, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2011). Az oktatással és az oktatás nyelvével való törődés folyamatosan jelen volt munkánkban, ennek további bizonyítéka a Bálint Emese és Péntek János szerkesztésében, a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 5. köteteként megjelent *Oktatás: nyelvek határán. Középkép és helyzetkép a romániai magyar oktatásról* című gyűjteményes kötet. De talán arra a szülőknek címzett levélre is hivatkozhatunk, amellyel a magyar

nyelvnek mint tannyelvnek a fontosságára hívtuk föl azoknak a szülőknek a figyelmét, akiknek gyermeke most kezdi az iskolát (*Milyen nyelven tanuljon a gyermek? Magyarul vagy románul?*).

**III.** A mozgalmat, az oktatást csak folyamatos **szakmai munkával** lehet megalapozni. A Kárpát-medencei szinten összehangolt élőnyelvi kutatások már a 90-es évek elején elkezdődtek. Fokozatosan épült ki a külső régiók szakmai központjaiban dolgozó magyar nyelvészek együttműködése a közös témákban, az azonos vagy hasonló nyelvi helyzetek és folyamatok vizsgálatában. A 2001-ben akadémiai háttérrel intézményesült kutatóállomások együttműködése az éppen itt, Illyefalván rendezett nyári szemináriumokon vált annyira szorossá, hogy létrehozhatták az első és máig egyetlen Kárpát-medencei magyar kutatóhálózatot, a Terminit. Ennek a hálózatnak az erdélyi kutatóállomása a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, kolozsvári és sepsiszentgyörgyi munkatársakkal, szoros szimbiózisban az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségével.

1990 óta fokozott az az elvárás, hogy a nyelvészek közvetlenül járuljanak hozzá a közösség érdekeit szem előtt tartó nyelvstratégia kidolgozásához és megvalósításához. Ez a hozzájárulás elsősorban a nyelvi tervezésben valósul meg, és ennek alapvetően arra kell irányulnia, hogy minél kedvezőbbek legyenek a feltételei a magyar nyelv használatának és megtartásának. Ezeket a feltételeket nagyon tömören a következőkben határozhatjuk meg:

- (1) Magukban a beszélőkben legyen meg a tudatos szándék és akarat, hogy meg akarjanak maradni a magyar nyelvben és magyar identitásukban. Ezért is különösen fontos, hogy a fiatalok fedezzék föl azt a többletet, amelyet csak anyanyelvük révén érhetnek el.
- (2) Legyenek meg a jogi, politikai, nyelvkörnyezeti feltételei a nyelvválasztásnak, ill. az anyanyelv nyelv szabad, teljes körű használatának. A beszélőknek minden támogatást meg kell adni ahhoz, hogy ismerjék nyelvi jogukat, hogy éljenek, élhessenek velük, és legyenek érzékenyek minden korlátozásra vagy hátrányos megkülönböztetésre.
- (3) Legyenek meg a feltételei, forrásai és eszközei annak, hogy a beszélők folyamatosan gazdagíthassák anyanyelvi műveltségüket; legyen meg a lehetőségük a nyelv áthagyományozására nem csupán a családban, hanem a teljes körű intézményes oktatásban is.
- (4) Elengedhetetlen, hogy a magyar nyelv minden további korszerűsítése, szabályozása, a szaknyelvek bővítése és anyanyelvűsítése a magyar nyelv egészében történjék; ilyen értelemben folytatni kell a Kárpát-medencei magyar nyelvi tervezés legfontosabb programját, a határtalanítást. A nyelvi otthonosságot, a használt nyelvváltozat által is kifejezett közösségi szolidaritást csak a nyelvjárások, a helyi változatok használata biztosíthatja. A beszélőket bátorítani kell arra, hogy használják anyanyelvüket, beleértve a helyi változatot, és tartózkodni kell attól, hogy bárki is megbélyegezze e változatok beszélőit.
- (5) Minden eszközzel javítani kell a magyar nyelv presztízsét, külső megítélését.

A Termini 10 éves jubileumán, a jubileumra kiadott kötetben és a Magyar Tudományos Akadémián 2011. november 24-én tartott konferenciánkon számvetést készítettünk a magyar nyelvi hálózat eredményeiről, fölvezeltük azt is, melyek azok a témák, amelyekkel folyamatosan foglalkozni kell. Az AESZ-hez szorosan kapcsolódó Szabó T. Attila Nyelvi Intézet a következő témákban folytat kutatásokat (főállású kutató nélkül): nyelvi kapcsolatok,

kölcsönhatások (Benő Attila); területi nyelvjárások, a moldvai magyarok és más peremszigetek nyelvi helyzete, nyelv és identitás (Péntek János); nyelvcsere, nyelvésztes (Gál Noémi); tannyelv-választás, kétnyelvű oktatás, revitalizációs oktatás, idegen nyelvek oktatása (Bálint Emese, Fodor Dóra, Sorbán Angella, Vremir Márta); szótárszerkesztés; fordítás; szaknyelvek (hivatali nyelv, közigazgatás stb.) (Fazakas Emese, Sárosi-Márdirosz Krisztina); interkulturalitás (kulturális szótár: Benő Attila és Péntek János). A nyelvhasználat támogatásának és bátorításának szándékával az AESZ kiadásában jelentettük meg a román–magyar és a magyar–román közigazgatási szótárat, a román–magyar oktatásterminológiai szótárat, valamint a román–magyar kulturális szótárat. Ebbe a körbe tartozik az is, hogy folyamatosan közreműködtünk a kolozsvári kisebbségkutató intézet által magyar nyelven forgalmazott hivatalos szövegek és nyomtatványok nyelvi ellenőrzésében, eleget tettünk a hasonló céllal működő *www.nyelviogok.ro* szerkesztői felkéréseinek. Mindez már közvetlen közönségszolgálatot jelent, azaz a közösség közvetlen szolgálatát.

\* \* \*

A Szövetség jelenlegi helyzetét, működésének hatékonyságát és eredményességét, tehetetlenségét vagy éppen kudarcait saját erőfeszítéseinken kívül, sőt annál valószínűleg nagyobb mértékben magyar közösségünk általános helyzete és hangulata határozza meg. A 20—22 évvel ezelőtti nagy reményekhez és célokhoz viszonyítva csalódással kell tapasztalnunk a kiegyensúlyozottság hiányát. Azt, hogy a szabadság kezdeti mámorától még mindig nem jutottunk el a felelősség józanságáig. A jogtól, a jog jogos igénylésétől a kötelesség, a kötelezettség vállalásáig. Azt, hogy még mindig alibiként kizárólag a többségiekre hárítjuk saját mulasztásainkat, rossz döntéseinket, végzettszerűnek tüntetjük föl a demográfiai kevesebbséget, saját kicsinységünket álcázzuk vele. Azt, hogy még mindig beletörődünk a megaláztatásokba, hogy nem ismertük föl az emberi méltóság értékét, azt, amely kiemelhet bennünket a kisebbségi, a kisebbségi helyzetből. Azt, hogy elhanyagoljuk a jelent, mert el vagyunk telve a múltunktól, és félve tekintünk a jövőre. Ennek az általános helyzetnek a következménye, hogy a csúsztatásokkal és mellébeszéléssel újra hitelüket veszítik szavaink, tabuk és eufemizmusok, fennkölt üresség és hamisság kezdik elhomályosítani a magyar nyilvánosság mondatait.

Ami pedig közvetlenül bennünket illet, életünk prózai részét: Szövetségünk ügyintézése a két évtized alatt mindig korrekt és hatékony volt, ezzel kapcsolatban soha nem merült föl a gyanúja sem hibának, sem mulasztásnak. Voltak olyan időszakok, és ezek nem is múltak el véglegesen, amikor nekünk magunknak kellett megelőlegeznünk vagy éppen fedoznünk rendezvényeink vagy kiadványaink költségeit. Köszönöm a mindenkori munkatársaknak, hogy megtarthattuk hitelességünket.

Nem harcoltunk, mint ahogy sokan állítják magukról Erdélyben, és hősök sem voltunk, de talán azt elmondhatjuk, hogy végeztük a dolgunkat, a közösségnek a nyelvvel foglalkozó, arra figyelő munkásai voltunk. Úgy gondoljuk, részünk van abban, hogy a nyelv belső mozgásában a korábbi, közel egy évszázados távolodás után a közeledés ideje következett el: a Kárpát-medencei magyarság nyelvi, kommunikációs közösséggé vált. Erősödött az erdélyi

magyarok nyelvi öntudata, tudatosabbá vált a nyelvhasználat, spontánabbá a váltás a helyi változatok és a közmagyar között. Erősödtek a nyelvi hűség kötelékei, növekedett a nyelvi igényesség a fiatalok körében. A meghívásunkat elfogadó kollégáink, barátaink már jelenlétükkel is azt igazolják, hogy együttműködésre és a nyitottságra törekedtünk, szövetségeseket kerestünk, és bennük, valamint az intézményekben, amelyeket ők képviselnek, meg is találtuk.

Ez volt az egyetlen biztos tőkénk, amit úgy szokás nevezni, hogy „kapcsolati” tőke, a bizalom, ami hiánycikk mai világunkban, és ez kárpótolt bennünket azért is, hogy költségvetési, pályázati támogatottságunk mindig szűkös volt és bizonytalan. Ami volt, és ami van, azt mindenképpen köszönjük. De csak most, a jubileumi visszaemlékezések időszakában érezzük igazán annak visszásságát, hogy noha a szakma és az erdélyi magyar nyilvánosság elismeri tevékenységünket, a politikai élet szereplői a jelek szerint nehezen tudnak megbarátkozni azzal, hogy mi csak a közösség iránti elkötelezettséget vállaljuk – véleményünk szerint az egyetlen lehetséges közös nevezőt a megosztott magyar világban – másfajta „lekötelezettséget” nem. Ezért történhetett meg az, hogy a támogatáspolitikai erdélyi kedvezményezett listáján nem kerülhettünk be még az 56 támogatott intézmény közé sem. Csak abban reménykedhetünk, hogy azok, akik erről döntöttek, nem hasonlóképpen rangsorolják fontossági sorrendben 57.-nek az erdélyi magyar nyelvet és nyelvhasználatot.

Mindennél fontosabb azonban az, hogy ezalatt a közel egy emberöltőnyi idő alatt a fiatalok ezreit-tízezreit avathattuk be az anyanyelv bűvös körébe, a magyar kultúrába. És fiatalok új nemzedéke került be pedagógusként a magyar közoktatásba, közülük nagyon sokan az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége szakmai köréhez is csatlakozott. A szakmabeliek, a nyelvészek körében is ott vannak már a fiatalok az idősebbek mellett, akik folytatják és megújítják, korszerűbbé és hatékonyabbá teszik elődeik munkáját. És ez az új nemzedék is tudatában van annak, hogy a nyelvet megtartó közösség és a közösséget éltető nyelv sorsa elválaszthatatlan egymástól.

Péntek János\*

---

\* A szöveg beszámolóként hangzott el a Szövetség jubileumi rendezvényén Sepsiszentgyörgyön, 2012. május 18-án. A szerző az AESZ elnöke.